

1

1-40*

P.P.1-40

Page 11

indexed K13/27

426 marriage customs described in isidala

16p. (L 1-12=0) 426

17 Kwethembisana, Kutekana.

h2b

426
S
U
B
S
C
R
I
B
E
D

11. Umumu wayengatikhetheli indoda nat netomteka. Wayeticomela nje lisoka lakhe, ma esaticomela. engakatiwa yina-badala. Athi la eseyinombi uyise amkhombela noma yilichegu nje noma yisiva nje yemumu nowethembekile, nowa tiwayo kwekuthi uyakwati ~~ukulondolota~~ unanomumu. Nobonwayo futhi kwekuthi unetomo tekulobola.

Ayiswe khona ke unwanwa agane, ke, ate atekwe abe ufati wakhona.

Kudiyambe kwayamba kwe-deka loku, kwekuba umumu aganisekwe umumu engamthandi, ashaye lisoka lakhe, tencaba tinombi manje. Inombi im-tshele yise ithi, angomfuri lo

munu nongiganisela yena.
 uyise aphele amandla. athi
 endodeni leyo, nayo ke inombi
 iyakwala. mina bengiyikhombisa
 e wena. Ngithi itotekwa u wena
 nwanwa kasibanibani. Nginga
 ve ngethembe wena ngati ihli
 tiyo yeyihlo. Iyakwala ke i-
 nombatana. Tedele nokubonayo.

Ufwana ke abite bafwana
 bekhwabo batoyethwala bayi
 ganise ngeyani. Bafike emtini
 bayivalele ekoyini. Bayotshelaka
 sidwaba bayibincise.

Ithi ma ineyani ayi-
 bambe unyeni ayimeketise nge-
 yani, eyiceda iyani ngoba u-
 yati kwekuthi ijutshwe yiba
 tali benombi.

Kuyasa uya koyibika. Uya-
 nyoba kuyise. Kulunge nje.
 nenombi iphele iyani ibe sey-

426

K13/27

3

ngana umunw lowo. Atē ayiteke.

Kuyambe kwayamba ta-
hla kanipha tinombi. Ithi ma
ibona kwekuthi yise uyendi-
sela kumunu nengambuni,
itshela lisoka lago kokuthi a-
lilungise tomo isitofika itogana
ngoba yise usefuna kurjiga-
nisela kumunu nengambuni.

Ifike ke isiva leyo neto
kwethwala inombi neganiselwe
yona. Inombi ithambe nje
imthambele. Ivume iyambe
naye. Ifike ekhwabo munu
elakoyini, ingene nje ifike ihlala
esikeni kahle nje igoye. ibite
nesidwaba ~~to~~ ibince kahle
ihloniphe umuti lo negane
kuwona. Ithi noma iya nga-
sese iphume igwegwese kahle
njengemshakati.

Ibe se iphuma kahle nje

K13/27

sengathi iya ngakandle.

Ifike ngakandle kwemuti
ikhumule sidwaba. Isibeke
kasi. Ithi mvi ngelijubane
iye kogana kubo soka layo.
Baye koyibika bayibole bayishi
be bakhonge bagqagqiswe.

Ithi inombi ma ibonwa
yisiva, iye ikhonye yede
timbo, njengaloku: - Wo! he!
Uyadela nolala esifubeni sakho!
Yiwu! Yiwu! Uyadela imu-
ngane nehlala esihlathini sa-
kho! Yeyi! Wenombi! Uyongi
coma nini? Woyi! Woyi! ngi-
kufuna ungufati wami. Baru!
Ngilala ngelisaka! Wota utoba
yingubo yami. Coma nombi!
Tokhe tino netinje.

12.

Inombi le iganiselwa umuntu
nje, batali bayo bayatana
nebatali befwana. Kunesimwe

426

K13/27

5

sikhathi unina wefwana yi
 munu nosila lijiki nelimnandi
 ajoyele kubweba abatali beno-
 mbi athi abatoputa. Kunesi-
 mwe sikhathi uthi ma ehlabi
 iyomo ambiti batodla bubenda
 ngobe ewumngani wakhe. a-
 muphe nenyama. Kunesimwe
 sikhathi wediwa yikubona
 lisu lakhe nekwephana kwa
 khe - abone kokuthi uma
 unanami endele kulomuti
 ngingadla ngesuthe kumbhoz
 Inombi ke itotshelwa koku-
 thi ayigane kulomunni yikhona
 itohlala kahle ngoba abatali
 befwana nabenombi baze
 vana.

13.

Nyenga kufakwelve Gambushe
 wabe Ngcawusheni (isigodi) Nge mithiri
 khona la eliveni le Yingo lweni la.

426

6

K13/27

Wayenganwati Ntiliva, inombi
neyanganayo. Kwakwatana
batali befwana ne batali
benombatana.

Abatali befwana babe-
fuye tomo netisingi, neti-
mbuti, nengusha, netuku.
Bekhule bevana besetisiva
netinombi. X^o

Kwathi nama sebenemiti
batisana kakhulu. Kojwa ba
begcagene ngekwakha ngoba
umuti wekhwabo Ntiliva wa-
wungesheya kwe Mzimkuywana
wekhwabo kufakwelve wawu-
ke ngcawusheni. Lapha e-
Mthini nge Yngolweni.

Abatali benombi babesuka
khona ngesheya kwe Mzimkuy-
wana bete laha e ngcawusheni
bevakashela batali ba kufakwe-
live.

Bona ke benombi batibula

K13/27

426

7

ngantiliva. Befwana batibula
nga kufa - kweleve.

Kuthi nyalo ma beta ba-
sho bahlidewe ngelijiki.
Bafike cede bahlabiswe imbuthi
noma yiligusha. Kunesimwe
sikhathi bahlabiswe nezomo.

Batshelana ke tingane ti
setingane kokuthi batokwendi
selana ngoba nomumwe utele
inombi nomumwe utele isivwa
basebebitana ngekuthi mkhozi
kepha tingane tingatani tona.
Bona sebenjonjelana.

Kuthe mhla begqina
kuvakashelana, bangumelana
hilanga inombi netofika ngalo
itogoya.

Uthe efika ekhaya uyise
wenombi wayeyibita ebuta
kokuthi yibobani tesheli tayo
yasho taba tibili. Wabuta
kokuthi. yona ngehlitayo yayo

nga igane siphil? yathi i-
nombi qha ribingekaqabangi
wayesethi uyise itopketelwa
yibafwana nababili baye
koyiganisa kaGambushe. Wathi
ayifane ~~uyoyise~~. Nempela
yamthola wenombatana.

Kojwa inombi yayinga
mfuni lofwana ngoba waye
ngatange ayeshela. Kojwa ya
yingenakwala ngoba inombi
iyitomo. Uma uyise esethe
ayise kogana ~~if~~ kufwanele
uye ~~lapho~~ nasho khona.

Yahlaba ngetino tayo ino-
mbi. Yafaka neligila layo
baphuma bayamba nabafwana
nababili nenombatana neyom-
hlalisa.

Bafika emtini. Amano-
mbatana ema ngakandle.
Bangena abafwana. Bathi
coshosho. Babingelelwa. Bavu

ma. Kwabutwa kokuthi ba-
yaphi. Bathi "Ake niphume
niyobeka nazi inombi enyanga"
Baphuma bakikita. Bayi-
ngenisa yangena. Babuta
kokuthi iphumaphi. Wapha-
ndala unkhaphi wathi
iphuma ngesheya kwe mzi-
khu ywana. Bathi, pho, iya-
phi. Wathi dogana kufakwelile
babuta kokuthi uyibitile yini
wathi, cha. Bakikita. Bayi-
ngenisa elawini.

Bafwana babuyela ne-
munu noya koyibika ngoso.
Wayibika ngetomo netizima
shume namabili nesihlanu
kubo kantiliva kwakhetwa
tomo netizishume nambili,
netimwe bathi timbi. abatifun-
bamqagqisa ngekushesha.
Waphatheka kahle tiliva
emini wakhe ngoba wayethan-

426

426

10

^{K13/27}
 dwa kakhulu. Kepha wapho
 xwa yikungatali. Atange
 ake emithe nakanye loku.
 Wate waguqa engatange ayi-
 gone ingane. Wate wafa enga
 bitwa ngalutho.

13.

Batali babatana bamphatha
 kahle ntiliva roma eyiludolo
 abate bamwethuka.

14

Inombi nesivwa nesivwa ba-
 bengatani kwakwatana batali
 kojwa nabo babonana cede
 bathandana.

15

Yibatali benombi nabacala
 kucala, ngoba babona kokuthi
 inombi ingate igane kunemwe
 indawo kanti bona bebefuna
 kokuba igane endlini yaGambu-
 she umngani wabo nomkhulu

15 continued.

Kuyedeka kokuba abatali
benombi bacale kucala uma
beconde & ngekuyinyanzela
inombi kumngani wabo.

Uma ke becale kucala
baye bakhiphe abafwana ke-
kuyikhapha ukute bayibitele
abanw bayikhulumeli nake-
mtini. Kuthi noma yaliwe
babike nakikhaya kokuthi
yaliwe.

16

Kwanele kwangena aba-
fwana nje betobika kokuthi
nati tinombi ngakandle ake
niye kotileka, babuta kuba-
fwana kokuthi ziyona yini
inombi ya banalana? Bavuma.

Wathi zokufa abaphume
abafati bakikite. Yena wa
phuma wahlanganisa ba-
fowabo, wabita nakifakwelive.

426

K13/27

Wabatchela kokuthi nayi inom-
bi ya bandlana itogana kufa-
kwelive. Bathini bona?

Waphendula umfwa bozokufa
wathi, "kufa kwelive yena utu-
vuma kuganwa yileyo nombi
nangayeshelanga? Aganwe
nje ngoba inombi ithandwa
uwe na?"

Ufwana wathi ca, ilungile
le inombi uma isingephuke-
le nami ngiyayithanda, ngo-
ba nabawo uyati kokuthi
inombi iphuma endlini nem-
kholayo.

Bathi, ke, kulungile. Pho!
Itobikwa ngetomo netingaki.
Wathi zokufa, kimina kukho
na tomo netiyilishumi. Wathi
ufwana noganwayo, tami ti
yisihlanu. Wathi umfowabo
yise nomkhulu, "mina ngito
mupha ufwana tomo netiyisi"

K13/27

hlamu. "Wathi umfowaboyise
nomncane," Mina futhi ufwana
ngimupha tomo netiyisihlana
ngoba umhloniphile uyise
wayiteka inombi engatange
ayeshela."

~~Kwabongwa.~~ Kwabuteka
ke kokuthi pho! ubani notoya
koyibika lenombi? Kwafunyanisa
niseka kokuthi kutoya um-
fowaboyise nomkhulu, aya-
mbe ne bafwana ngoso ba-
yambe bemchubisa tomoleti
netiyimashumi namabili
nesihlana.

Babutana kokuthi uma
uyise wenombi etibuyisa
netimwe koba etikabani.
Bathi kobe etakhe kufakwelive
makoti afike avube kuto. Na-
kufakwelive atedele nakweda
yo ngetiyabi. Ma ehlaba ati
hlabele sidle inyama.

Kwathumusa umfowabo zokufa
nomdala ukuyobika inombi.
Wafika tomo etichubiswa yiba
fwana nababekhaphu inombi. Bam-
beka egcekeni cede bamshiya. Wa-
tikhulumisa yizwa esebika inombi
leyo nebaganileyo.

Abafwana sebengena endlini
kuyise wenombi. Sebethi caphu
caphu kumlandisa ngemavana
namafuphi, kokuthi inombi
ayaliwanga iganile. nangw um-
khongi etolobola onyango.

Usebathuma ke yise ethi ababite
boyise nebfowabo batolalela. Sebe-
fika ke. Esekhulumisa ke umhlaleli
etibeka tomo tokhe nafika nato.
Boyise benombi sebecale bekhuluma
bojwa behlanganisa amavi
nabatowasho kumkhongi.

Baphume ke batinyefise ba-
tinyefise tomo, bakhethe nabatitha-

-ndayo bayeke nabatiyekayo.

Bathi bengakatifaki isibayeni
baxhele nemwe iyomo nezulu, ba
yebule idliwe. Loko kwedelwa ko-
kukhona ngat kungene tomo take-
ntini tichamele uquba wetomo ta-
kekha ya cede tiphume tiphela,
Babe sebethatha inyongo bechela
ngayo uquba.

Naliti tentini ke tifike time
tingabe tisa phuma ngoba inyongo
nemswani wato uhlange ne-
quba wetomo tekhaya.

Ube sengena ke umhlalali
akhulume ke tindaba netikhalo
nakhala ngato. Galalele. Kunesimwe
ukhathi akhonge. aqele kokuba
bangqagqise.

Amalungu entini ahlanganise
ligama libe limwe natomphendula
ngalo. Kuba sekaphendula nomunye
nje noma umfowabo yise wenombi
nje, kungakhulumi uyise wenombi.

athi, thela phela ~~no~~ khwemwana.
Thela tibito sikunike ufati wakho
athi mkhongzi, 'angati phela kokuthi
tibito tini nengitotikhipha.

Bathi kahle ke sibite nenina
wenombi naye unetikhalo.
Babitwe ke ibafati bokhe bala-
madoda nakendlini bakhaphu
unina wenombi neganileyo.

Ibe se ikhuluma ke indoda
le ithi, "Ngifuna osu sibwehle
(Upondo noma yimbute). Ngifuna
lijazi (Upondo noma yimbute).
Ngifuna ukhono wekugwata (10/-).
ngoba phela isiphumile imvula-
mlomo (Bopondo nabathathu noma
iyomo). Yaphuma imvuka (pondo
noma ^{imbute} iyomo). Nenina wenombi
utobita tino takhe.

Se kutokhuluma ufati nokhe-
thi weyo kokuthi uyena eunom-
ngoba tindaba tokhe sebetihlanga-
nisile bengakangenzi endlini.

Usethi ufati, "Ngifuna ingqaga -
 matinyo (5/-). nelubojo (5/-). Nelubaga
 (5/-). Nelibodwe (£1) nentlalakuse
 (£1) Nelukhamba nengagetela kula-
 na ingane (5/-). Neyomo yem-
 qhoyiso ke. Nelibwe bekusila (£8).

Atishaya tokhe letibito mkhonggi
 ma eliphethe ma engatiphethe
 agoduke aye kotilanda ekhaya
 kuyise wenyeni nakunyeni.

Bamnike cede atiyise akho-
 nge. Bathi, "Khipha likhulu
 lekuba ufati wenu athenge
 tingubo tekunembesa.

Agoduke abike ekhaya. Ba-
 mnike likhulu. Alizise. akho-
 nge. Bathi burjisa inombatana
 basile lijiki boning. Ifike neba-
 yeni bayo. betamba besina.
 Afike yise wenombi ayemulise nge
 yomo. acole ukhwemwana nga-
 nemwe iyomo. Nebanu bagqwale
 betobukela bayeni betodabula si-

fuba seyomo neyemulise mshakati wabo.

Kudliwe ke inyama, yosiwe neyosiwayo. Kufi kulawulwe ibanu belijiki. Kuyiwe eti lawulweni kuyophutwa lijiki, kughithekwa umkhongi atshelwe kokuthi inombi isetoke itilungisele tino tayo. Uyobuye abuye nje atova lilanga.

Ibe seziyathenga ke inombi. ithenge, ithenge, ithenge, ikhithita tino tokhe netihle netotinika abanu bentini wayo ma seya-ba. Ithenga ngelikhulu leli neliphume emtini yeluke netitheke namakhukho netioeph netingceke, nemahludo. Ithenge nebuhlalu ithunge tigege tetinga ne, nesikhwama sekufaka indwebayenyeni. Ithunge tokhe tino netihle leti tebuhlalu njengebugagu bayo.

Ahlalele mhlaleli. Kuthi ke
ma inombi isithungile yaceda,
bamnike lilanga lelijiki umkhon-
gi. Athi ma eselipalile
lijiki, atolibika. Bamnike
lilanga lemjadu.

Afike yena ke umkhongi
atokhipha ludwendwe. Afike
cede bamnike lukhukho nolu-
sha. Nelibokidi lemhakati.
Angathi uyahlala nje. Abaye
ngemehlo. Adumele lukhukho
lwakhe nelibokisi abaleke. Ba-
mshaye abaleke.

Seluphumile ke njalo ludwend-
we. Sebethwala timahla tenom-
bi ~~bat~~ bafati sekuyanjwa kuyiwa
emtini kuyogqagqiswa.

Na kembli ke lutocondis-
wa uyena mhlaleli elutshengisa
amasango ekungena emtini. Nawo
umthimba utovimbeha emasangwe-
ni ukhiphe (5/) sihlamu saboshelini

ungene. Ufike enyango kuvimbe
madodakati. Ungene ngekuba
nte wakhipha sheleni.

Mshakati ngeke akudle kudla
kwentini kote kuphele umjadu.
Mtodla kudla kwakhe nabam
phathele koma abam bekhwabo.
Kuthi ma seku phele umjadu ke
abe umshakati abele abam
naba bekwayo bentini wakhe.
Ayidilite ke imahla yakhe, ima-
khukho netthebe netingeeke, neti-
cephu, nemishanelo, netingubo
te kulala netigiki netambulala
nemincwalo nemaduku nahlopha
nabomvu naluhlata kuboshelwe
etambuleni ^{netimnyama} ngethu.

Abe sendlala lukhukho athathe
umnikatimahla ambake elukhukhwe
ni. Amembathuse ngengubo yakhe.
abeke yokhe imahla yakhe. Bokhe
abacede ebedela njalo, njalo.

17 continued.

Kwa ba kwetinombi temacaba.

Inombi ma yaba, yabela abanu
bentini wayo, ngenyadu wayo, kurye
kukhiphwe imhla ibekwe kandle.
nelibokisi lemshakati libekwe ema-
hleni.

Scale ngenyeni. ibeke sikhlabo
sekuthengwa. Ilthe ticephwe netine
esekucala sendlala etinyaweni
ngakasi. Nesimwe isendlale nga-
kasi kwesikhlabo. Nesimwe isendlale
ngemuva kwesikhlabo. Nesimwe ise-
ndale ngembali cede, ibeke ite indishi
yekugeta buso netinyawo, ngetulu
kwayo. Esicephwini nesingemuva
kutobekwa sikhwana sagwayi welipifi,
nelipifi, nambentshisi; kubekwe sa-
mbulela nesimnyama, nesiboshetlwe
ngeliduku nelitophe ngetulu; kubekwe
lithawula, nesixubo, nesipho,
nelikamu nesibuko; neludiwo lu-
tibekelwe ngengeke nethungwe
ngebuhlalu; ibeke lithali lekulala;
ibeke mapuleti namabili netipunu
tawo; ibeke tinkomishi netine
nelitipunu; nesitsha sashukela;
nelithothi; nesiketete, neligqongwe
nelincane laphalifini; nesiggoko nesi-
wumhanga. Kuthi ke ma sekuphe-
lile nje anikwe lukhukho luakhe
nolu khulu natolala kulo esuku
ma esefuna kulala. Anikwe neli-
yembe.

Kube sekulandela uyise wenyeni
 Ifike inombi yendlale lukhukho no-
 lukhulu. Ithathe yise ngenalo im-
 beke etulu kwalo. Imwembese nge
 ngubo nenesifanekiso sengwe.
 (Sembathwa ngaphi) Ibeke sithebe
 nendishi yekuphakela. Ibeke sipum.
 Ibeke lukhamba, nengeeke yekutibekela
 lukhamba. Nesikhetho seligiki.

Kube sekulandela unina wenyeni
 Inombi ifike yendlale lukhukho
 nolukhulu. Ithathe unina imbeke
 etulu kwalo. Imwembese ngengubo
 yekulala nesho. Ibeke sithebe nesi
 lingeneyo nje sekudlela; ibeke lukha-
 mba nengeeke yekulutibekela. Ibeke
 sithebe nesikhulu sekusilela ligiki.
 Ibeke sinyati nesikhulu sekufula.

Kube sekulandela bafowaboyise.
 Noma beyisihlanu noma bebangak
 batonikwa bokhe ngamunye, nga-
 munye. Anikwe lucansi nolukhulu
 ngubo yekulala. Anikwe sithebe
 neludiwo nengeeke, nendishi yeki-
 dlela nesipum.

Kube sekulandela bonina labanye.
 Nabo futhi banikwa bokhe noma
 bebangaki noma beyisihlanu,
 bonikwa bokhe. Emunye anikwe
 lukhukho, ngubo yekulala, ne-
 sithebe sekudlela, nengeeke nelukha-
 mba.

Nemadodakati noma eyilishumi

abekwa okhe. Kuthi leyo ndodakati
~~okuthe~~ tomo tayo talobola umshakatzi
 lo nobekayo, inikwe kucala. Inikwe
 lucansi nolukhulu, nelitshali nelikhulu,
 lekwebatha emwini; nesiketelo sekupha-
 kulutela kudla; nesithebe neludiwo,
 nengceke, nesinyati sekufula, nesipumu.

Okheke amadodakati ekhwabo-
 nyeni anikwe ngayinye, ngayinye,
 enikwa lucansi nelitshali, lekweba-
 tha emwini nesithebe, nesiketelo,
 nesipumu neludiwo, nengceke, kuphela.

Umkhuluwe wakhe amnike sikhala
 lo njengenye wakhe. Amnike lu-
 khukho nolukhulu. Amnike litshali
 lekwebatha esukw kepha linga
 fwanj nelenyeni nawe. amnike
 igwayi, nelipipi, neludiwo, nengceke,
 nesiketelo, nesipumu, nesithebe.

Nabanye ka abafwana naba
 yibafowabo nyeni banikwe bokhe
 ngamanye ngamanye. Benikwa
~~lucansi, nelitshali, lekwebatha emwini, linga~~
~~fwanj, nelenyeni, nawe, ngebukhulu, nabuhle,~~
 scephu, nesiketelo, nesipumu, neludiwo, ne-
 ngeke, nesithebe.

Kuthi ke etandlini taboyise naba-
 mwe akhethi etinganezi. Akhethi
 ufwana wematibulo ambeke, ngoba e-
 ziyosana akhethi inombatana yema-
 tibulo, ayibeke, ngoba ziyosatana.
 Akhethi ufwana wemagqino ambeke
 akhethi inombatana yemagqino ayi-
 beke. Bokheke naba kekhatshi naba

K13/27

24

ngabekwanga, batogeziswa ngebukhulu.
bedelwe tigege. Kuthi ingane nencane
ithengehwe libuleki ligwaliswe shu-
kela, nesipunw. Tithi tingabuthana
tokhe tingane, mshakazi atikhumise
noseleyo awuphe yona ingane leyo
kanye nelibuleki nesipunw.

abanwanwa nabanga belwa-
nga, nabageziswe ngetigege, ba-
buye baphiwe tiketelo tekuphakulu-
tela, kanye nesipunw. Baphiwe
nelinkomishi lekuphungenela

Kuthi tje ma mshakazi e-
fikile ekhaya, yokhe ino ibe yi-
ntsha. Netingane timthande um-
shakazi kakhulu. Tikhale ku-
yohlala naye njema ehleli, ngoba
naye uyatithanda tingane. noma
ephekile utipha kudla.

Tipho tenyeni.
nenyeni uyateda tipho. Likhu-
lu leli nelithenga tino temshakazi
nabeka ngato abanu bemtini,
libitwa kunyeni.

Kojwa asisho kokuthi yisipha
siti yitibita yokhe ino nebitwa
kunyeni ngoba eganwe yinombi.

Kuthi ke ngelilanga leku-
pa kwendiwa, kube yililanga le-
khwemwana, nato hlomphe ngalo
abakhwekati bakhe.

Unina nenombi nenyanile
amnike litshali lekulala nelikhu

lu. Amrike nemingwazo. Kuthi
ke bakhekati nabanye, abaphe
imingwazo nemabayi, bacwale nga
wo bokhe.

akhiphe nelitahali nelembathwa
ubikibiki. Nambese wekungoba.
Nesiketelo sekukhongotela bubende
nasawoti wokuthela inyama.
anike ukhekati wakhe.

akhiphe tintshengula
anike balamu bakhe. Umaye
ngatholanga tintshengula lucobo
lwato, abanike bozuka abala-
lamu.

ayise wenombi yena u-
hlalelwa yikuba kuthi ma
esetothethe lela cede kwabiwe,
afike eyundleni abeke i-
nombi yakhe. asho tomo ne-
lobolwe ngato. akhiphe i-
mandla yeyise, upondwe.

ayisali amuva imandla
ngoba amadlozi atombanba
unwanwa ma etala kanti
imandla yeyise ayiphuma-
nga.

Tipho netediwa yibatali befwana.

Kanye kuthi ma sekugcagciwe
kwacedwa, kuphele noma yinyanga
noma yimasonto namab thathu nje.
Bakhulume batali befwana, kokuthi
mshakazi uxelamba. Yiloku afika udla

426

K13/27

tihlamvu unanomumu. Utokhumibula kuba.
 Sitoklabani, loku yena nenyama atange
 ayidle yemjadu wakhe? Bakhulume
 ke babonisane. Kubekwe etimbutini
 inondolo negebile ngempela. Kuthumwe
 bafwana baye kobuyisa timbuti. Bakhe
 the inondolo leyo nabebekhulume ngayo.
 Bayinxibe ngenamba bayingenise endlini.
 Babite makhoti. Bathi, kusho yise, "
 nanami, naku kudla kwakho ngithi
 yidla. Ungabulewa yindlala." Athule
 umshakati. Abeke amunwe enomweni.
 Abeke kasi, akh ~~phote~~.

Bayincume imbuti Bakhongotele
 bubende. Bayebule bayihlida kuthi
 ngalelo langa kuphekwe tibindi, netino
 tangekhathe. Kudlale kudliwe. Kuse
 ngoso, kuphekwe luhlangothi lwenondo
 la, kubitwe amawo ba, nabadlalani
 nawo. Bacocane. Yephulwe ke
 inyama. Amunwane ayikhiphele
 esithebeni nesikhulu. Abite titheke
 netingane. Kunesimwe, abe eyebafati
 Kunesimwe abe yemanombatana nadla
 nemshakazi. Kunesimwe abe yebafwana
 Kunesimwe abe yetingane. Kusale yema-
 doda ke esithebeni nesikhulu. Kudliwe
 ke kucedwe. Kwephulwe ne bubende
 kudliwe. Kuphunga nephunga

Kuthi ngoso kuphekwe nolumwe lu-
 hlangothi kubitwane kudliwe kusihlwa
 kuthi nganolumwe lusuku futhi kuphekwe
 since, nehloko, nemancina. Kubitwane
 kudliwe futhi. Kaphela ke kudla kwe-

mshakazi nakuphiwe uyise wenyani
wakhe.

Nemkhongi futhi ambile atomvaka
shela kwakhe. Naye afike amhlabise
imbuti kubitwe nabemuti wamakhoti
bayida bokhe bagoduka mashona.

Kubuye kufike nemina wamakhoti
etobona ingane yakhe. Syethwalele nge-
sinyati nesikhulu, ethwale noma yiku-
da kuni nokuluhlata. Naye afike
acolwe ngembuti ablabise, iphekwe
idliwe yiban bekhaya Naye abone
kokuthi unanakhe wende kahle uya-
dla.

19

20

Inomli ma idicomile iye ilalele
kahle kumngani wayo, ilwe lubini
lwakhe ma ekhuluma ngokuthi u-
yiteka. Ibe icala yeluka laka ifihla
yeluke nemacansi netithe be na-
tingceke. Ithe ma se iganile se-
ilobolwa yeluka icinise, kunyalo-
bolwa nayo iyacoca tino tayo.
Kwejwayeleke kokuba inomli
igqagqe ngeminyaka nemithathu.
Umyaka wekucala, ewekucalisa
nekuyogana. Ovesibili eweku-
lobola nekukhonga. Ovesithathu
ewekukhonga nekugqagqa.

Ingoduso leyo uma ifika netino
tekhe tekubeka, itothandeka. Uma
ingafikanga natino tekwaba ito
be itihlebele. barhlebela ingena.

kube yilapha unanomunni esehlala
 kabi yitindaba tekuhlebwa. Ibe
 lula ingabi naso nesithudi ingane
 yemyni ijivawa yikuhlebwa ~~omtini~~.
 Inombi ilobolwa iseda iminyaka
 nemibili. Iggagge ngonyaka wesitha-
 thw. Ngenwaka wekucala iyagana
 uma ingagananga iqelwa. Ngenwa-
 ka wesibili ilobolwe iyingoduso.

Ngenwaka wesithathw kukhongwe iggagge
 Uma ite ~~z~~atobolwa kwaphela
 iminyaka nemine, itnyoni usuke e-
 hlulekile yikulobola, engenatomo. nje-
 ngoba kubitwa tibito nje manje, ziyona
 no leyo neyeda kute kuphela iminya-
 ka nemibili kulobolwa. Ngoba phela
 ufwana ufike acomise kucala. achiye
 ayambe ayosebeda imali yekunyoba.
 abuye cede ayake inombi imcalise.
 ahlome liduku. Lethulwe cede aye
 konyoba ngabopondwe nabathathw

Kutothi luthi uma esegariwe,
 ayambe aye kosebedela tibito. Tokhe
 tino net netitobitwa ukhwekati
 wakhe ngenombi yakhe, utotikhipha.
 Nato tokhe tino netitobitwa umkhwe
 wakhe ngenombi yakhe, utotikhipha.
 Iomo ke tona ~~ilobole~~. ^{kugagge}
 Kucala tingakabikho tibito, inombi
 yayigana umwaka ube manje
 iggagge. Yimanje la sekute kuphela
 iminyaka nemibili umunni esayosebeda
 tibito. Ngokwetomotojwa ngakube
 kulobolwa umwaka ube manje vo.

21

Inombi ithi isafika nje itogana, uyise wefwana ashaywe yilwalo. Lumsha ya njalo luwalo wediwa yisatelo sekuba titophela tomo esibayeni. Nokoka aticinise nje ngoba athi kokuthi ukukhula kwemuti loko.

Ithi ma se vumiwe yangena, abe sebitha abafowabo betokhuluma kokuthi kutokwediwa njani ngalofwana nosesoce licada lithambelo ngendlela walibetha ekhaya. Kabeke ekhathi kwetomo tefwana ma tikhona lithaywe. Ma tingekho kublanganiselwe. Akhulume uyise wefwana kokuthi tomo leto tobuya ngandlalani, noma tobuya ma sekugane inombi nethile. Kuhlaleke ku bophwe kuvumelwane ke. Kube yikhona kuthumwa ununu notoya kobika inombi leyo.

22

Inombi ma iya koga ifike ithole umganisi wayo. Yece naye iye emtini. Ithi iyamba iba se itshelake ligqila. Ifike sebyihlangabetile abafwana baye bayibeke ngakandle kwemuti wekhwabo. Bangene ke bona babhele salukati kwekuthi naye inombi ngakandle. Sona ke salukati sokh sitshela abantu naba dala kokuthi naye inombi itogana. Beve ke abafati ngakumnini muti kokuthi mayingeniswe yini, bakikite ke. Igathule ke ebaleni nemganisi wayo, ite ingene cede iguqe kasi. Nema-

mai aguse ecaleni kwakha. abutwe
ke kokuthi utokwedani laba ekhaya.
kuphendule makhotshana athi ngitogana
kubutwe futhi kokuthi utogana bani.
athi ngitogana sibanu bani kubutwe
kokuthi ukubitile yini. Aphendule
umganisi athi cha. Kuba kubha ke.

Nendoda netothumwa kokuyobika
kubo kanombi nayo itofike ikhulume
isekenyango. Isha kokuthi funelani nga-
neni nina basekuthini. Ngitobika
inombi yeny ~~ngitona~~ netimibala ne
thile, nethile. Ngicela sibhobo nesihle
kokuba sibhucane amadi sokhelane
nonilo.

Ma bemvuma bathu angene.
angene eede babite ke tokhe tibito
tabo nabatichandayo. ayambe ke
umkhongi, aye kothela abanikati
fwana noganiweyo, kokuthi kuthiweni
emtini.

Inombi ke neganileyo zona ito-
thota ligogo Ithi ma seyilicedile ba
yilandekelwako. Basile balwa no-
bunongi bede umngongo. Bayila-
ndile ke ngalowo mngongo.

Ibuye nabo ke. Ihlale ihlab ekha-
ya ibe se ilungisa balwa yede um-
ngongo aye emtini aye kothi aba-
base ligogo neyashiya ilithotile ngesi-
khathi igoyile.

Bangeke balibase ligogo emtini
ingashongo ingoduso neyalithotayo.
Uma beke bahlaphakela kulona, baya

lihlawula ngesihlami sabosheleni.

22

Indoda ayikwazi kutekela ufwana wayo kolonina neke indodakati yemfowabo fazi wayo ngoba yisihlobo nesikeduze lesa. Lowo fwana uwumshana lapho. Kubi umum aganwe kolonina. Funa atale tihina umum eganwa yisihlobo sathu.

Kunesimwe sikhathi kuyedeka kokuba abanwana batlale kuhlobo nobunye sebethandene. Luthando ke aluxebuki kalula uma seludalekile ludaleka na kendaweni nengafanele.

Kuye kuthi ke ma ufwana efuna kuganwa yinombi yemalume wakhe, ku khulume abantu nabadala basho kokuthi ngoba sekwedeka siphosiso abanwana bathandana beyitihlobo kufwanele kushaywe izono nehlopho ihlawule kuhlobo. Uma sekwedive s ke loko, ngeke batitale tihina.

24

Ulati weyosi notoba yiyosikati akube eganisa kwebafati bonke. Kufike kuthi iyosi uma seyimwe shek wawunye, kebeti bakhethana ngethityo tekithandana kwabo kwekuthi batathana, kentshele sive. Sive sitotshelwa kwekuthi narji inombi netogehwa yiyosi ite itale iyosana notobusa sive. Sekuthi sive sishaye tomo tekulobolaleyo nombi.

Iqelwe ka ithiwe du. Ilobolwe ngetomo temadoda. Kubitwe neti bito, tibitwa kusona sive. Kuthi uma se ilobolwe yacedwa kungqaggwe ke kuthu we du. Uma sekungqagqawe ke, sive sati kokuthi lowo fati uyiyosikati yesive.

Kulindelwe ihlahla yekutala kuya. Kuthi ma etala ufwana etibula ~~sejabulo sive~~. Sati kokuthi iyosikati itela iyosana. Lofwana ke utothi ekhulla kube kwateka kahle kokuthi uyena noyothatha sikhondla ayise abe yiyosi uma sekufe yise.

Usebedi.

Yiloku kwathi cheke abantu bayasebeda ihlabeni. Bayalima bedela kokuba bathole kudla badle kulima abafati. Ufati nongalimi kuthiwa yilivila. Ahlekwe.

Amadoda awalimi. Kojwa manje asehima ngetiyabi. Kucala kad kulinywa ngemikhono. Kulima abafati. Lingatwa litho leli. Ufati ubefingqa ajuluke abe madi, belimela ilngane takhe. Abuye ahlakule futshi. Abuye ayikhole isimu yakhe isiphela kuhlakulwa Iphithita, ikhikhita, kube kuhle kabu. Abuye ayifule, aphathele

tingane takhe umbila nomusha
kanye nefe. Jose tidle nefe kube
kuphekwe lifuthu etiko netigabe
nemaselwa.

Uma tosa tingane kuba khona
ingane nendala netokosela uyise.
Uma ingekho kose unina wetinga
ne. Uma uvushuwe umbila,
umunsi nowosayo uhungisa
amakhasi nathambileyo awufaka
ku wona, anike ingane iye ko-
nika uyise. Adle ke, Athi ceda
kuba kufika nomumwe. Athi
ceda kuba kufika nomumwe
Athi ceda kuba kufika nomu-
mwe. Nyab nje. Kuti kuphela
wona umbila nowosiwayo.

Kuthi la ingane se uyisa owo
kugqina, itshelwe kokuthi ibe
yofike ithi sengikhathela. Yona
ke utokwati kokuthi ingane
ithi usuphelile umbila wokosa.

Acide cede, abite amadi
enganeni. Innike ngeno noku-
phutwa ngayo. Athathe aphute
axube. Akike kasi. Jose
tokhe tino ingane. Ibuthe ama-
hleda isuse nendabe yemadi.

Kube sekwephulwa sithebe
kudla nokuphekiweyo ke manje
sitoba sojwa sithebe semnumzane
Uma kukhona tisiva ungadla ne-
yise. Libe sojwa sithebe seti-
ngane. Eserina ke sisojwa.

Udla nemarombatana nasekhulile
uma ekhona. Ebodweni ashige
sikhokeho setingane netincane.

Uma ephaka, kutoba yikuleso
sithebe abeke umbila nemathanga
(tigabe) nemaselwa nesawa sembila
kutodliwa ku aliwe kusedwe
nabadala basube. Ku wolwe ke
amakhasi alahlwe etaleni. Kusha
nelwe endlini. Umnumzane ma
ethanda atibemela ligudu lakhe.

Uphelile ke usebedi kufati.
Usetoqa banga kokuthi itophinda
aphakeni ntombama. Usebedi
nawutela entini wendoda yi
kuphemba unilo apheke ku-
dla, akusebede nekudla futhi.

Ngako ke ufati ukhulile-
lekile angatisebedela kudla kwa-
khe ngekwati kwakhe, ondle
indoda yakhe. Ondle netingane
takhe futhi.

Usebedi wakemdale lo uya
ngebugagu bekukhuthala bemum
Uma kukhumba noma kukhulile
lwa, ufati ukhumba ligeja la-
khe ekhathi. Alushaye kukhula
ate alukhahle nangelunyawo.
Indima ayale ilingene. Uyacala
ekhuphuka sayo isicambalele.
Ib Ibadi etulu. Ayikhuphe. Ale
nemwe abe sehambe eyifetela
kule yekucala la icambalale
khona. Ahlakule ufati we-

mumu afe ajuluke ake madi. Kuthi
nemadoda nadlula ngendlela a-
khulume ojwa ethi. Wateka
ngempela sibanihani lo. Ufati
wakhe siwane ahubeki lukhula

Kuthi noma esenemanomba
tana nakhulakhulile, ahluke
le nawo, awafundise lisu lakhe.
noma selibalele lilanga bangqa
linaki. Uosa bayabane ne-
lukhula kuphela. Leyo nomba
tana neyomelela kanjalo esebedi-
ni, itogana ekuseni.

Ngoba phela nesiva nefuna
kuganwa iyabonisa. Ime nge
tiqindi ibeke inombatana ne-
kwati kubamba ligeja ite ili
khabhale. Ibeke inombatana
nekwati kuthota teni ibekelele
sipheshula senyanda nenge-
suki kasi la. Nekwati kuy-
sila elitsheni lakasi, kute ku
chulike amaphudi.

Utova sekukhuluma tibukeli
tithi sibanihani unenombi
ngempela. Usutoloku ubona
abana nje bedlula ngakekhwaka
kanti bayabonisa. Ubone naba-
totigelisa amadi nje kanti bay-
abonisa. Nganelimwe lilanga
utobona tithelaka tomo titophu-
thuma lenombatana yakho no
wayifundisa sengathi uyayiphu-

Kuyedeka kokuba iyosikati
ikhuthel ibajwe yilukhula yediwa
yingoba kwalimwa kanyekanye.
Ithi iyiceda isimu nemwe ibese
yerile, kanya nemwe futhi. Uma
kunyalo ke, lofati uto bona nge-
kubona kwakhe. Afune lol lisu
nelingamsita.

Nomumwe utosila lijiki
ameme lilima. Kutota aba-
fati nemadoda. Mhlambwe
kuhlangane amashumi nama
thathu, bengabalwa bakekhaya
batothelaka ke esimwini. Kune
simwe sikhathi bayicede
isimu. Kuthi ngeth tikhathi
tikudla tifika tindiwa te balwa. Babla
le kasi baphuze. Bacede cede
bahlakule. Iphele cede isimu
bayambe bayotiphuzela ekhaya
batidakelwe, balale kasi.

Nomumwe asitwe yinombi
negane ufwana wakhe. Imeme
tinombi. Uma tiyivumile
tibe amashumi namathathu
noma yimashumi mayisihlan-
nu. Iethwale kudla nebalwa
nemageja. Itonke kakhubu ti-
fikele ngakesimwini, ungata-
nge tibatshele bakemntini. Ti-
shelake esimwini kunuske lu-
thuli. Kufike netesheli. Tona
ke tiye, kotshelakelwa amageja
khona emntini. Tihlakule

tinombi leto.

1. Ufike umshakazi esegoba njalo sekukhala ligeja lojwa lukhula sehundiza etulu. Inga-sakhuluni namunu. Ezejuluke emnyama yilukhula.

Emtini bathi bebona ibe iphela isimu. Babone kokuthi umshakazi ke lowo.

Iscede cede tinombi tye kogeza efuleni. Iibuyi ~~sethwal~~ kudla ~~n~~ tifike tikubeki emtini tihlale.

Batatatele abantu emtini bebengat lutho. Sebebona bethelwa yikudla no kwegqwele indlu nye, kuhamba nabawu. Sebebamba imbuthi neyulu beyingenisa endlini kumshakazi be fike bethi kuye, "Naku kudla kwa-kho mshakazi. Setibonga ke tinombi.

Isikhuluma ke inombi ne umgaxisi isho kokuthi iqela bayiphela le kona lokudla. Sebeyihlala ke imbuthi bayepula beyithi du. Beyibobosa. Ekhama nemathumbu bewaphela gaza bethi du. Imile inombi ilindile. Ithathe umswa iyowusakata la kungaboni munu Ibuye.

Ithathe likhanda nemangina nemathumbu ifake esitsheni. Inike umkhongi lthi nanje inyama yekhaya. Ibe se ithi kuhle umkhongi ayiphela yona inyama yetinombi.

K13/27

Ivushwe imbuti. Yephulwe yonke ngesamba inikwe tinombi. Inombi nekhethi weyo ke iyemukele iyabe. Nemkhongi imabele sithebe sebanu bemtini nesakhe.

Tidle ke tinombi. Ithathe nemwe iphe ingase yemtini nethile. Ithathe nemwe iphe umunni wemtini nothile njalo nje, ngoba tityephana tinombi. Nebanu bemtini bayidle badumale nato tinombi tidle tedumale. Tigoduke ka.

Batiphekezele tinombi. Tixhawule tityambe. Asale umshakazi nomganisi wakhe. Balale. Uma becedile esimwini, batovuka kumnyama bakhe amadi ngetimliza. Bayabekhe. Bayambe baye kothota. Babuye nelikhathi lonke

Batibekhe ngokandle tuni. Angene umganisi athathe timliza. Bayambe baye kogeza imtimliza. Bayakuya bapholile. Babekhe amadi, bangene endlini bahlale bagoya

Kungene ke kudla. Kungene nengane yemtini netodla nabo. Ithe kucala. Badle uma isadla lengane. Uma ike yoyeka nje bengakesuthi nabo bakuyeka kudla. Ngakoke uthetho uthi, Ingane netodla nema-khoti mayingacali idle ekhwaabo iyaya kumunni wemtini yesuthi naye usoyeka kudla engesuthi.

Kuthi ma sebecedile ibanike amadi bacube baphuze. Iphume ne

titsha.

sekutosuka umganisi aye ka
qela umbila bamnike adumele
amatshe ekusila namabili, kanye
netimbokodo tawo, netisekelo. Awange
nise elawini. Mshakazi aqube kwe
lakhe nemganisi aqube kwelakhe.
Eawuwoklote umbila. Kuchilika
amaphudi. Uma umbila besheshi
bewceda, balanda nomumwe. na
banu nabatobona umshakazi bamfice
esila babone kokuthi ufati ngempela

Kuthi ntabama futhi bathathe
titsha temadi baye kogeza cede
babuye nemadi. Bawabeke ba
hlale babuye baye esigqakini.
babuye badla balale. Kuse baruke
baconde efuleni babuye bayothota
bayede yokhe imisebedi nabebeyede
zolo.

Kungaphuthi kuthota ngoba ba
jable kweda ligogo. Nganelumwe
lusuku baye kabili kothota ma
bebona kokuthi kukhona lithuba.
Uma befike ku umso mbulu ko la
emtini bote bagoduke ngemso mbu
luko nomunye.

Ligogo batolibekele kahle ba
fume tibonda balibeshela licine
balibophe ngetinambo. Ngeke li
baswe leligoco. Kote kubuye yena
umshakazi ethwela ukudla eto
bika kokuthi glibaswe ligoco.
Balibase ke badla kudla kuba

Kuhle.

Inombi igamle inelukhula

Uma umshakazi ebajwe yilukhu
la, efika kulimwe kakhulu emtini
kwalimelwa kanyekanye, unina no
mtalayo uye amame abafatu aye ko
mhlakulisa nemwe isimu yakhe.

Kungabi mahloni loko. Kuthi uma
labafatu bengajicedanga leyo isimu
asale unina lo asale eyihlakula
ete ayicede agoduke ke ma se
iphelile. Lolingediwa litoko.

Kunesimwe sikhathi lukhula
lungapheli kute kufike sikhathi
sekuba umshakazi abelethe. Unina
nomtalayo abone kokuthi ingane ya-
khe itophatheka kabi ithi ibelethe

ibe seyiloku ihlalelwe yilukhula. Noma
isitiphathele kahle itoloku iya koti-
khahlata endle. Abe sefika ke eto
belethisa. Kuthi uma esebelethe,

unina nomtalayo ahlale amasonto
namabili efinqa amsebedi yakenole
edela kokuba unanake etoke ahlale
kasi angelise lusana lwakhe ngehlotiyo
nehlophe, engenaluvale lwesimwe neme-
lukhula. Athu nenina wemshakazi eme

sibindi ebona kokuthi unanake uphu-
melele na ethole ingane. Unofati we
mpela. Uphumele ehlambeni yekwethukwa
kuthiwe yinyumba. Wato kwandisa ama-
simba emtini wakhohlwa ukutala
abanu.

End. S. 426